

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Войтович Олексій Іванович

Американо-британські відносини на початку «холодної війни» та її різкого загострення (1945–1953 рр.)

УДК 94(73:410):327"1945/1953"

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-6.18)

9616.2025-6.18

Стаття поширюється на умовах ліцензії

CC BY 4.0

Войтович Олексій Іванович
кандидат політичних наук, доцент
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Розглядаються американо-британські відносини у період 1945–1953 рр. Метою статті є дослідження американо-британських відносин на етапі початку і різкого загострення «холодної війни» після завершення Другої світової війни. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: порівняти думки політичних діячів про американо-британські відносини та результати їхньої еволюції у зазначений період; надати оцінку політиці двох країн в кризових ситуаціях «холодної війни». Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано методи: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Американо-британські відносини у період діяльності президента Г. Трумена і прем'єр-міністрів К. Еттли та У. Черчилля були досить інтенсивними. За формою двосторонній альянс виглядав вагомим фактором міжнародних відносин і особливо в умовах «холодної війни», а лідери обох країн вважали, що спільні рішення визначають майбутнє повоєнного світу. Однак за змістом двосторонні відносини не завжди були паритетними і залишалися суперечливими. По-справжньому «особливі відносини» у роки війни, у повоєнний період залишались такими з певними застереженнями. США, використовуючи економічні обставини і своє домінування, нав'язували свої пріоритети Великобританії. Об'єктивні обставини (економічна слабкість Великобританії, початок розвалу її колоніальної імперії та інші), в яких відбулась подібна метаморфоза, доповнилися суб'єктивним фактором: Г. Трумен і К. Еттли, як політичні лідери, безумовно, програвали Ф.Д. Рузвельту і У. Черчиллю – неабияким лідерам воєнної пори.

Ключові слова: «особливі відносини», стратегія, стратегічний інтерес, «холодна війна», зовнішня політика, «німецьке питання», корейська війна, фінансово-економічні проблеми, американо-британські протиріччя.

Вступ. Американо-британські відносини як «особливі» беруть свій початок у роки Другої світової війни. Генерал Д. Ейзенхауер писав у червні 1942 р., що президент Ф.Д. Рузвельт і прем'єр-міністр У. Черчилль, «об'єднавши військову та економічну могутність» обох країн, встановили «ефективну модель безумовного партнерства» для досягнення «спільної мети» [22, р. 65]. А радник прем'єр-міністра генерал Х. Ісмей підкреслював, що основою американо-британського партнерства був «дух компромісу» [24, р. 363]. Однак у відносинах мали місце протиріччя, викликані, з одного боку, критикою Рузвельтом колоніалізму і наміром Сполучених Штатів взяти на себе лідерство, а з іншого – бажанням Великобританії не поступитись ним і своїми інтересами (зберегти панування у Британській Індії і, в цілому, не допустити після війни розпаду колоніальної імперії та іншими [3, р. 111–112], [14, р. 98]). Так, у січні 1943 р. начальник британського Імперського Генерального штабу генерал А. Брук не погодився з точкою зору американського адмірала Е. Кінга щодо стратегії ведення війни: зосередити проти Японії

30 процентів військових зусиль і вести проти неї тотальну війну, а решту 70% направити на всі інші країни [11, р. 359]. Безуспішна критика Бруком американських військових у листопаді того ж року і, зокрема, начальника штабу Армії США генерала Дж. Маршалла, за політичну недалекоглядність та невміння мислити стратегічно [11, р. 475, 490] була наміром британців зберегти своє довоєнне лідерство і грати провідну роль у двосторонніх та, в цілому, міжнародних відносинах для забезпечення своїх інтересів не тільки у воєнні, а що особливо, – у післявоєнні часи. Це проявилось і під час дискусії навколо відкриття другого фронту у Європі. Генерал Ісмей згадував, що Черчилль «люто і наполегливо відстоював позицію Великобританії»: просуватись через Італію і «досягти Праги і Відня раніше» радянського союзника. Але, не дивлячись на тиск прем'єр-міністра (Черчилль і після війни залишався з думкою, що було б «дуже зручно мати Відень» [25, р. 156]), переміг Рузвельт, який непохитно відстоював рішення Тегеранської конференції «великої трійки» про відкриття другого фронту на півночі Франції [24, р. 362–363]. (Слід

зауважити, що попри заяви недругів американського президента про погіршення його розумової активності в дні Ялтинської конференції, лідер демократичної більшості Сенату США О. Барклі, після завершення зустрічі «великої трійки» і особистої бесіди з Рузвельтом у лютому 1945 р., зазначив: «Хоча його фізичний стан почав погіршуватись, розум його залишався гострим» [5, р. 192].) Отже зміна лідера відбулась і британці змушені були це визнати. Фельдмаршал Брук писав у липні 1945 р., що американці «очевидно не хотіли надати британцям більшої частки контролю над стратегією у Тихому океані» [11, р. 706]. Тоді ж, у дні роботи Потсдамської конференції «великої трійки», Черчилль зробив висновок, що з появою атомної зброї могутність американців зростатиме, тому Великобританія зможе ще більше впливати на міжнародні відносини лише виключно разом зі Сполученими Штатами [11, р. 709]. В цьому полягатиме сутність «особливих відносин». Форму її прояву лейборист Дж. Каллаген (у майбутньому прем'єр-міністр) виклав наступним чином: «У 1945 році Америка і Великобританія разом утворили найпотужнішу та найвпливовішу комбінацію у світі. Спільні англо-американські рішення визначають майбутнє повоєнного світу» [7, р. 89–90].

Метою статті є дослідження американо-британських відносин на етапі початку і різкого загострення «холодної війни» після завершення Другої світової війни. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались **завдання:** порівняти думки політичних діячів про американо-британські відносини та результати їх еволюції у зазначений період; надати оцінку політиці двох країн в кризових ситуаціях «холодної війни».

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи:** порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової роботи.

Результати. Г. Трумен став американським президентом після передчасної смерті Ф.Д. Рузвельта 12 квітня 1945 року. На його консервативних політичних поглядах, що сформувались переважно у довоєнні роки, позначилось створення атомної зброї. Трумен вважав, що зовнішня політика Сполучених Штатів повинна полягати у тому, щоб «діяти швидко і рішуче скрізь, де виникали проблеми»; користуючись атомною монополією, забезпечити міжнародний контроль і не допустити (або обмежити) розробку атомної зброї іншими країнами; підтримувати мир за столом переговорів, а по суті, нарощувати перевагу в силі [27, р. 461, 466, 498]. Саме за це президента Трумена критикував співробітник Державного департаменту у ті роки Дж.Ф. Даллес. Він писав, що США беруть участь

у гонці озброєнь, створюють численні військові бази за межами країни, а американська зовнішня політика набула мілітаристського характеру [9, р. 239].

Поворотним моментом у зовнішній політиці Америки президент вважав 1947 рік, коли Великобританія склала з себе «відповідальність» у Східному Середземномор'ї, а Сполучені Штати, проголосивши «доктрину Трумена», взяли цю «відповідальність» на себе. Згідно з доктриною, «де б агресія, пряма чи непряма, не загрожувала б світові, йшлося про безпеку США» [28, р. 111], [1, р. 220–221].

З президентством Трумена центр політичного життя країни помітно зміщувався «вправо», американське суспільство накривала «консервативна хвиля». Г. Хемфрі, у ті роки член Сенату США, писав, що в американському суспільстві було «посяяно насіння ненависті та розбрату» [16, р. 142]. Вважалося неприйнятним підтримувати экс-віце-президента Г. Уоллеса, який, за свідченням Дж. Картера, «був зятим критиком расової сегрегації» в країні і висловлювався проти «холодної війни» [8, р. 41–42]. Генерал Ісмей, знаходячись у вересні 1945 р. у США, констатував, що багато американців виступали з наклепами на адресу президента Рузвельта, який був «чудовим другом Великобританії» і «перебували у поганому настрою» від того, що британці не переобрали Черчилля, який «врятував вільний світ» [24, р. 405]. А про нового главу Білого дому фельдмаршал Брук писав у щоденнику, в дні Потсдамської конференції, що президент Трумен справив на нього в цілому приємне враження, але як особистість поступався своєму попереднику [11, р. 710]. Останнє підтвердилось дуже швидко.

Президент Трумен називав Британію «нашим головним союзником» і досконально знав про її скрутне фінансове становище [27, р. 409–410, 414]. Але, не дивлячись на це, він своїм рішенням наприкінці серпня припинив всі операції з ленд-лізу і тим самим підштовхнув її до фінансової катастрофи [1, р. 122]. «Сумніваюсь, – зазначав прем'єр-міністр К. Еттли, – що американська адміністрація усвідомлювала всю серйозність завданого ними удару» [4, р. 152]. За словами Дж. Каллагена, цей «катастрофічний удар» кидав тінь на економічну політику лейбористського уряду упродовж усіх шести років правління [7, р. 72]. (Член Палати громад лейборист П. Гордон Уокер писав наприкінці лютого 1947 р., що «уряд перебуває у стані конфлікту через економічні проблеми» [13, р. 166].) А у вересні розпочались американо-британські фінансові переговори з метою знайти альтернативу ленд-лізу [1, р. 127]. Британська сторона намагалась отримати безпроцентний кредит в 5 мільярдів доларів, з чим не могли погодитись американці, пропонуючи, у свою чергу, 3 мільярди під два проценти і вимагаючи до того ж рівноправної торгівлі

з країнами Британської Співдружності та «стерлінгового блоку» [27, р. 475].

На парламентських виборах у Великобританії у липні 1945 р. переконливу перемогу здобули «ліві» – лейбористи. За них проголосувала переважна більшість військовослужбовців. «Війна дала нам усім, – згадував учасник війни і провідний діяч партії Д. Хілі, – нову впевненість у собі та свої сили» [14, р. 68]. (Консерватор Е. Хіт писав, що внутрішня та зовнішня політика Консервативної партії у довоєнні роки значною мірою негативно позначилась на результатах виборів і що в партії «переоцінили ступінь, в якому вдячність і лояльність народу Уїнстону Черчиллю виражатимуться у формі голосів у мирний час» [15, р. 128]. Теза А. Дуглас-Х'юма «Черчилль фактично виграв війну та тріумфально виправдав довіру британського народу до свого керівництва» [26, р. 90] була характерною для того часу.) Однак у питаннях зовнішньої політики лейбористи виявились «правішими» за консерваторів. На Потсдамській конференції прем'єр-міністр К. Еттлі відстоював жорстку лінію щодо СРСР і вважав, що новий уряд США не зовсім розуміє всієї складності ситуації у Європі, яка була прямим результатом досягнутих домовленостей у Тегерані та Ялті [4, р. 148–149]. Його підтримували міністр закордонних справ – «грубуватий та сердечний», «пихатий» Е. Бевін, «чий досвід у світових справах був обмеженим» [9, р. 28], [23, р. 24], [14, р. 102] і консерватори. Р. Батлер, один з них, писав, що наступність у зовнішній політиці «притупила кровопролитну гостроту партійної війни» [21, р. 131]. Однак, Г. Макміллан потім напише, що «Бевін багато в чому був дуже поганим міністром закордонних справ» [23, р. 64].

В США не всі поділяли занепокоєння К. Еттлі. Дипломат Дж. Кеннан, до якого тоді прислуховувались не тільки у Державному департаменті, а й у Білому домі, не допускав думки, що Радянський уряд «коли-небудь, починаючи з 1945 року, хотів загальної світової війни» або мав «яку-небудь розумну політичну причину розпочати таку війну» [17, р. 52]. Так думав і Дж.Ф. Даллес, який писав, що «немає ніяких підстав вважати», що СРСР має намір використати свої війська «у якості реальної наступальної сили» [9, р. 12].

Ставлення до К. Еттлі як прем'єр-міністра, між іншим, в самій Лейбористській партії тривалий час не було однозначним. Член Палати громад Дж. Браун вважав його некомпетентним і виступив разом з молодими членами парламенту за його усунення з посади [6, р. 49–50]. П. Гордон Уокер та інші хотів, щоб уряд очолив Е. Бевін [13, р. 167]. Член Палати громад Г. Вільсон навпаки зазначав майстерність прем'єр-міністра, з якою він контролював виконавчу і законодавчу владу та був здатним розглядати політичні проблеми з економічної точки зору, а «найчудовішою рисою Еттлі була

його сміливість», яка проявилась в дні роботи Потсдамської конференції і тоді, коли «раптово припинився ленд-ліз» [29, р. 121–122, 125]. Прем'єр-міністр запропонував, а Трумен погодився провести спільне обговорення проблем «атомного партнерства». «Були й інші важливі питання, які я хотів обговорити з Еттлі», – згадував американський президент [27, р. 475].

Г. Трумен і К. Еттлі зустрілись у Вашингтоні 10 листопада 1945 р. У порядку денному були питання про міжнародні відносини, Палестину, фінансові та економічні проблеми Великобританії і двостороннє співробітництво в атомному проєкті. Прем'єр-міністр прагнув до повної співпраці у ньому, хоча не хотів бути повністю залежним від союзника по той бік Атлантики. Зрештою, співробітництво в атомному проєкті зазнало поразки [4, р. 164]. Д. Хілі вважав, що саме «Вашингтон порушив свою військову угоду про продовження ядерної співпраці з Лондоном» [14, р. 98]. А з точки зору Д. Ачесона, заступника державного секретаря, це сталося тому, що «медовий місяць англо-американських відносин, що існував під час війни, явно добігав кінця» [1, р. 166].

Тривале і важке обговорення фінансово-економічних проблем висвітило існуючі протиріччя між двома країнами. США, використовуючи економічні обставини і своє домінування, нав'язували свої пріоритети Великобританії [18, р. 236]. Зрештою, вона отримала кредит у розмірі 3,75 мільярдів доларів, який не відповідав її потребам – необхідному мінімуму в 5 мільярдів і приєдналась до Бреттон-Вудської угоди. Однак, за словами економіста Дж.М. Кейнса, Великобританія все ж уникла «фінансового Дюнкерка» [7, р. 72]. Член парламенту Дж. Каллаген з гиркотою згадував дебати у Палаті громад з американського кредиту і писав, що британська економіка перебувала в такому поганому стані, що їм доводилось позичати гроші в США на умовах, які демонстрували їхню слабкість [7, р. 75].

Щодо Палестини, де загострились відносини між арабським і єврейським населенням через масову імміграцію останнього. (Варто зазначити, що у Вашингтоні більше підтримували сіоністський рух, у той час, як у Лондоні вважали, що він зашкодить арабо-британським відносинам [14, р. 89–90].) Відповідно до мандату Ліги націй, Великобританія після Першої світової війни несла відповідальність за Палестину. Тепер, в складних умовах що склались, вона намагалась відмовитись від нього. В ході зустрічі було прийнято рішення про створення двома урядами Комітету для аналізу фактів і вироблення рекомендацій [9, р. 49]. Таким чином, обидві країни залишались на Близькому Сході та були там, як і раніше, впливовими. Стратегія США та Великобританії полягала у тому, щоб не допустити присутності СРСР у регіоні, а голо-

вний їх інтерес був тісно пов'язаний з контролем над нафтою [28, р. 159], про що свідчитимуть події в Ірані навколо Англо-Перської нафтової компанії [1, р. 499–500]. Втім, протиріччя між двома країнами матимуть місце у подальшому, зокрема у «палестинському питанні». Провідний співробітник Державного департаменту у ті роки Д. Раск називав це питання «емоціональним динамітом», а протиріччя пояснював не прорахунками його відомства, а тим, що «суперечності у зовнішній політиці впливали з суперечливих цілей (щодо Палестини. – О.В.) у свідомості самого Трумена» [3, р. 147].

У зовнішній політиці К. Еттлі запропонував Г. Трумену спільне лідерство двох країн у світових справах, щоб саме вони дали найкращу безпеку – «демократію, єдину форму правління, достойну вільних людей» [27, р. 473–480]. Багато хто з молодих американських політиків-законодавців – ветеранів війни, думав саме так. (Прем'єр-міністр пишався тим, що йому «випала честь виступати перед обома палатами Конгресу» [4, р. 164].) Конгресмен-демократ і майбутній спікер Палати представників К. Альберт вважав, що свобода, яку американці захищали у роки війни, «мала бути поширена» [2, р. 156]. Ізоляціоніст у недавньому, конгресмен-республіканець і майбутній президент Дж. Форд «відчував, що США повинні бути сильними», щоб разом з такими ж союзниками протистояти «комуністичній загрози» [12, р. 61]. Такі ж погляди поділяв майбутній віце-президент і президент США Р. Ніксон [25, р. 110]. Як конгресмен-республіканець і член Комітету з антиамериканської діяльності, він став відомим вже у другій половині 1940-х років, використовуючи, по суті, методи і тактику сенатора Джозефа Маккарті [2, р. 320], [14, р. 318–319]. У ході візиту К. Еттлі зустрівся з багатьма відомими діячами Америки та лідерами профспілок [4, р. 164].

Питання про Німеччину (з 1949 року «німецьке питання») було найбільш актуальним у післявоєнних міжнародних відносинах. Воно розглядалось країнами-переможницями на регулярних засіданнях Ради міністрів закордонних справ (РМЗС), створеної за рішенням Потсдамської конференції, та у ході зустрічей на найвищому рівні.

В американо-британських відносинах питання про Німеччину було разом і фактором тісної взаємодії двох англомовних країн, і загострення протиріч між ними. У грудні 1946 р. державний секретар Дж. Бірнс і його британський колега Е. Бевін оголосили про економічний союз американської та британської окупаційних зон у Німеччині. Це було відповіддю на відхід радянського керівництва, як вважали у Вашингтоні та Лондоні, від домовленостей у Потсдамі. А у травні наступного року «Бізонія» набула чинності [1, р. 260]. К. Еттлі писав, що у міру того, як тертя між СРСР, з одного боку, і Британією та США – з іншого, «наростали,

ми, природно, зближались зі Сполученими Штатами» [4, р. 172]. Блокаду західних секторів Берліну радянською стороною, яка почалась одразу після проведення 20–21 червня 1948 р. сепаратної грошової реформи в західних окупаційних зонах, К. Еттлі розцінив як «критичну фазу» у відносинах між Радянським Союзом і країнами Заходу, як акт «холодної війни». «Блокада була подолана, – писав він, – завдяки видатним досягненням американських та британських ВПС, які забезпечили постачання Берліна повітрям» [4, р. 175]. Д. Хілі розглядав блокаду як доцентрову силу в двосторонніх відносинах, яка «значно зблизила Сполучені Штати з Великобританією» [14, р. 118]. І за оцінкою Д. Ачесона Берлінська криза сприяла, не без труднощів, досягненню західними країнами «союзницької єдності» у політиці щодо Німеччини [1, р. 267]. Однак проблеми залишались.

У США та Великобританії неоднозначно ставились до Західної Німеччини, яка виникла у вересні 1949 р., і особливо до її переозброєння, після утворення НАТО. Так, згода британців на західнонімецьку державність залежала від американського членства в Північноатлантичному альянсі [10, р. 50]. Генерал Д. Ейзенхауер констатував у жовтні 1950 р. (після того як Франція не підтримала американо-британський план часткової ремілітаризації Західної Німеччини з метою її інтегрування в НАТО), що проблема переозброєння ФРН є «найбільш спірним питанням із усіх» [22, р. 179]. Таким воно було не тільки для французів, а й для британців, які під тиском американців (державний секретар Д. Ачесон по суті визнав, що це мало місце [1, р. 559]) і в важких соціально-економічних та фінансових умовах, у грудні того ж року, прийняли рішення про власне переозброєння [7, р. 107]. Д. Ачесон згадував слова Е. Бевіна, що в Британії «до Німеччини ставились з гіркою ворожнечею» [1, р. 338]. За словами Е. Хіта, його старший колега у Палаті громад Г. Макміллан (свого часу вони були прем'єр-міністрами від Консервативної партії) відчував гостру неприязнь до Німеччини та німців. «Я вважаю, – писав Хіт, – що це було зрозуміло в світлі його досвіду під час Першої світової війни» [15, р. 184]. Скептичний настрої Макміллана щодо німців відчувається у його щоденниковому запису від 19 грудня 1950 р., де він коментує зустріч міністрів закордонних справ Ачесона, Бевіна і Шумана у Брюсселі. Там була досягнута спільна згода у питанні переозброєння Західної Німеччини [23, р. 37]. Д. Ачесон так згадував цю зустріч: «Бевін хотів повільно просувався до домовленостей про оборону з німцями. ...Я втратив терпіння через такий підхід...» [1, р. 487]. Як цілком можливу розглядали загрозу західнонімецького реваншизму наступники Бевіна на посаді міністра закордонних справ лейборист Г. Моррісон, а потім консерватор А. Іден та їх європейські колеги

[1, р. 556, 584]. Такі настрої залишались характерними для британських правлячих кіл у подальшому. У 1989–1990 рр. прем'єр-міністр М. Тетчер разом з французьким президентом Ф. Міттераном (на відміну від американського президента Дж. Буша) відчувала занепокоєння перед «німецькою силою» і хотіла «зупинити або уповільнити» процес об'єднання Німеччини [20, р. 796–797].

Одним з завдань створеної у квітні 1949 р. НАТО, як вважали у Вашингтоні та Лондоні, було «тримати німців унизу» [10, р. 50]. Міністр закордонних справ і прем'єр-міністр (в різні часи) А. Дуглас-Х'юм потім зазначив з цього приводу, що Північно-атлантичний «альянс усунув всі підстави» вважати Німеччину «агресивною» [26, р. 149–150].

Британські джерела (К. Еттлі, П. Гордон Уокер, А. Дуглас-Х'юм, Дж. Каллаген, Д. Хілі) стверджують, що ідея Північноатлантичного альянсу та ініціатива його створення належала британській стороні, зокрема її міністру закордонних справ Е. Бевіну. Ще влітку 1945 р. він розумів необхідність такого союзу, в 1948 р. вже був переконаний в цьому, а потім назвав підписання договору НАТО однією з найбільших подій у його житті [18, р. 187]. Мета, яку переслідували британці полягала, на їх погляд, в протистоянні Радянському Союзу, контролюванні «німецької сили» і що головне (за словами А. Дуглас-Х'юма, «пріоритет британської дипломатії») утримуванні США у Європі для захисту «вільного світу» [4, р. 172–173], [13, р. 185–186], [26, р. 145–146], [7, р. 76], [14, р. 114]. Але не тільки в цьому. На наш погляд, мета британців полягала і в тому, щоб зберегти «особливі відносини» зі Сполученими Штатами, граючи роль сполучної ланки між ними і континентальною Європою. В Британії розуміли (зокрема лейбористи), що в «особливих відносинах», не дивлячись на протиріччя між двома країнами, вони були зацікавлені більше ніж американці, оскільки лише у такий спосіб могли залишатись впливовою світовою державою. У зв'язку з цим «лівий» лейборист К. Лівінгстон писав, що політика «правих» лейбористів «була рабською в їхньому підпорядкуванні Сполученим Штатам» [18, р. 187].

В американо-британських відносинах війна у Кореї була одночасно доцентровою і відцентровою силою. Президент Г. Трумен писав, що у червні 1950 р., коли почалась війна на півострові, він мав з К. Еттлі та його кабінетом «схожі погляди на ситуацію в усьому світі» [28, р. 365]. Однак П. Гордон Уокер зазначав, що на Даунінг-стріт не було одностайної думки щодо підтримки Південної Кореї [13, р. 189–190]. Зрештою, британський уряд, за словами державного секретаря Д. Ачесона, «послужливо і лояльно» надав свої військові кораблі в японських водах у розпорядження американського генерала Д. Макарура [1, р. 416]. За пропозицією британської сторони Г. Трумен домо-

вився провести у липні двосторонні переговори у Вашингтоні.

Однак відцентровість у відносинах посилювалась. У жовтні КНР прийшла на допомогу Північній Кореї. І коли Головнокомандуючий військами ООН у Південній Кореї генерал Д. Макартур вирішив розв'язати конфлікт шляхом бомбардування материкового Китаю (К. Альберт писав, що у «цієї людини у крові була сталь» [2, р. 162]) війна, за словами Г. Вільсона, «раптово набула загрозливого характеру» [29, р. 114].

30 листопада 1950 р. прем'єр-міністр К. Еттлі звернувся до американського президента з проханням приїхати до Сполучених Штатів, маючи на меті «прояснити ситуацію» у Кореї і обговорити подальші кроки двох країн у війні. Він вважав, що ця «далекосхідна війна» не повинна вийти за межі півострова і не бути «боротьбою між європейцями та азіатами», а тому «було б великою помилкою виділяти великі сили для масштабної кампанії в Азії». Між британським та американським урядами існували розбіжності щодо Китаю. Кабінет К. Еттлі визнав «реальний та ефективний уряд» КНР, а, за словами прем'єр-міністра «американці продовжували підтримувати дискредитований уряд маршала Чан Кайши і захищати його війська на Формозі (Тайвані. – О.В.)» [4, р. 202]. Не дивлячись на те, що британці першими виступили на боці США у корейській війні, вони були занепокоєні можливістю застосування американцями в ній атомної зброї. Проти застосування виступила Палата громад, а сто депутатів-лейбористів, підписали протестний лист прем'єр-міністру [28, р. 420], [1, р. 478]. «Враховуючи розбіжності у поглядах між нашими країнами, – писав К. Еттлі, – мені здавалося, що зараз найкращий час відвідати Америку і зустрітися з президентом Труменом, щоб прояснити ситуацію» [4, р. 202–203].

Депутатів-лейбористів, по суті, підтримали провідні діячі Консервативної партії: У. Черчилль, А. Іден, Р. Батлер та інші. На засіданні «тіньового кабінету» 6 грудня, за свідченням Г. Макміллана, Черчилль висловив думку, що «тісні відносини між США та Великобританією не збереглися», оскільки його договір з Рузвельтом, за яким одна сторона не могла застосувати атомну зброю без згоди іншої був скасований [23, р. 34]. Р. Батлер, майбутній канцлер казначейства, згадував, що 1950–1951 фінансовий рік для Великобританії був невдалим. Війна в Кореї створила новий набір труднощів для економіки, включаючи величезні витрати на переозброєння, різке зростання цін і різку зміну сприятливих тенденцій у торгівлі [21, р. 154].

Офіційні переговори між президентом Г. Труменом та прем'єр-міністром К. Еттлі відбулись у Білому домі 4–7 грудня. Державний секретар Д. Ачесон писав, що «переговори йшли не дуже добре», а Еттлі, «очевидно, любив діяти за димо-

вою завісою» [1, р. 482–483]. Однак, два лідери підтвердили, що цілі їх країн у зовнішній політиці – «просувати демократичний спосіб життя» – збігаються. Сторони домовились терміново, в умовах війни, «нарощувати міць всього вільного світу» для власного захисту і провести консультації з метою «укріплення некомуністичної Азії». Британія зобов'язалась підтримувати США у корейській війні, яка не повинна поширитись на Далекий Схід. Економічні проблеми і питання постачання сировини до Великобританії, для активізації її оборонної програми, не були до кінця розв'язані, що спричинило зростання цін у Британії. (Член парламенту Г. Вільсон вважав нарощування військового потенціалу надтемпами (під тиском США витрати на озброєння повинні були зрости з 3,4 мільярдів фунтів стерлінгів до 4,7 мільярдів) важким тягарем для британської економіки [29, р. 115].) Зберігались розбіжності щодо КНР і уряду Чан Кайши, до того ж Британія виступила за прийняття КНР в ООН, а Сполучені Штати були проти [4, р. 203], [28, р. 426–438], [1, р. 478–485]. Дж.Ф. Даллес вважав, що тільки тоді, коли комуністичний уряд у КНР «дійсно доведе свою здатність управляти країною без серйозного внутрішнього спротиву», країна може бути прийнята в ООН [9, р. 190]. Щодо застосування атомної зброї, то президент заявив: він сподівається, що в мирних умовах цього не станеться, а коли умови зміняться – постійно триматиме прем'єр-міністра у курсі подій [1, р. 484]. «В цілому, я вважаю, що переговори були корисними і досягли своєї мети – прояснити позицію», – так оцінив результати візиту К. Етлі [4, р. 203]. «Ми говорили так, – згадував Г. Трумен, – як можуть говорити тільки два чоловіки, які все життя провели у політиці» [28, р. 434].

Двосторонні відносини на початку 1950-х років розвивались не тільки під впливом корейської війни. На них позначились кризи на великому Близькому Сході. У березні 1951 р. парламент Ірану прийняв рішення про націоналізацію Англо-Перської нафтової компанії, а 2 травня націоналізацію було узаконено. Г. Макміллан писав 17 травня: «Мені не подобаються новини із Персії, і ще менше – доволі недружелюбне ставлення американців» [23, р. 74]. Натякаючи на антиіранську політику Британії в нафтодобувній галузі, Д. Ачесон зазначив: «Ніколи ще так мало людей не втрачали так багато, так безглуздо і так швидко» [1, р. 503]. Втім, оцінка державного секретаря не була проіранською. Вона свідчила про зіткнення нафтових інтересів Великобританії і США у регіоні. На початку листопада Г. Макміллан записав у щоденнику: «Американці дуже погано поводитися з нами через Персію» [23, р. 116].

Разом з тим, дві англomовні країни об'єднувало небажання втратити свої позиції в цьому стратегічному регіоні. Жовтневі 1951 року записи Макміл-

лана у щоденнику свідчать про занепокоєння двох союзників ситуацією в зоні Суецького каналу, Ірану та Іраку. Він писав, що за допомогою США можна врятувати канал від націоналізації, створивши міжнародну компанію під спільним англо-американським контролем, оскільки тепер самі «американці починають хвилюватись» через бажання Іраку переглянути з ними договір. І взагалі, зазначав Макміллан, в США почали розуміти, що «всі ці роки вони завдавали нам (британцям. – О.В.) величезної шкоди своїми сентиментальними антиімперіалістичними доктринами» [23, р. 105–108]. Однак ситуація навколо Ірану і надалі залишалась складною. 16 серпня 1952 р. Г. Макміллан писав, що йому не подобаються «персидські телеграми», які надходили із Тегерану і особливо Вашингтону [23, р. 181]. 6 січня 1953 р. він зазначив, що американці сповнені рішучості підтримати значним фінансуванням Мосаддика, який здійснив націоналізацію Англо-Перської нафтової компанії, а потім отримувати нафту «для американських військових потреб» [23, р. 205].

У жовтні 1951 р., на парламентських виборах у Великобританії, перемогу здобули консерватори. Уряд країни втретє очолив У. Черчилль, а міністром закордонних справ став А. Іден. Державний секретар Д. Ачесон писав, що «Іден був найвірнішим союзником» [1, р. 590]. Їх зустріч відбулась на початку листопада у Парижі під час засідання там Генеральної Асамблеї ООН. Фактор дружби між ними сприяв досягненню згоди з багатьох розглянутих питань, де були спільні інтереси, окрім оцінки ситуації в Ірані (американці продовжували критикувати британську політику у цій країні) та в питанні європейської інтеграції [1, р. 578–579].

Наприкінці листопада прем'єр-міністр Черчилль висловив бажання до кінця року відвідати США і виступити на засіданні конгресу, але була досягнута домовленість про зустріч у січні, після скликання нової сесії американського законодавчого органу. Головнокомандуючий силами НАТО у Європі генерал Д. Ейзенхауер писав наприкінці грудня, що прем'єр-міністр «більше не сприймає нові ідеї», але «з усіх сил намагається домогтися визнання особливо тісних зв'язків між Америкою та Британією» [22, р. 208]. Для досягнення цієї мети У. Черчилль і вирушив до Сполучених Штатів на початку січня 1952 р. «Візит Черчилля, – згадував Г. Трумен, – був довгоочікуваною зустріччю зі старим другом, і я з нетерпінням чекав на це» [28, р. 275].

Під час візиту обидва лідери обговорили широке коло питань: відносини США з країнами Британської Співдружності, торгівлю з британськими портами у Китаї, відносини Японії з китайським націоналістичним урядом на Тайвані, Європейське оборонне співтовариство, Атлантичне командування, Близький Схід, кризу навколо Англо-Пер-

ської нафтової компанії, радянську зовнішню політику, ситуацію у Кореї, ставлення до ФРН, «тісні відносини» між США і Великобританією та інші. У. Черчилль розцінив відносини між двома країнами як «більш близькі та сердечні», а його виступ на спільному засіданні обох палат Конгресу США був сприйнятий законодавцями з захопленням [1, р. 597–602].

Серед обговорюваних тем було і фінансування НАТО. Оптимістичний запис Г. Макміллана у щоденнику 12 січня, що «Черчилль та Іден успішно проводять час у США та Канаді» [23, р. 132] не міг приховати фінансово-економічні труднощі країни. Прем'єр-міністр був змушений визнати, що «Сполученому Королівству марно вдавати, що воно може винести тягар, який воно не може винести», але почув від президента запевнення у фінансовій підтримці. «Ми хочемо зберегти вільний світ у робочому стані», – писав Г. Трумен [28, р. 275]. Але відбудова «вільного світу» не було альтруїстичним заходом, а завданням зі збереження американського капіталізму, який не зміг би тривалий час успішно працювати без стійкої економіки західноєвропейських країн.

Після обговорення результатів візиту на засіданні уряду Г. Макміллан писав, що А. Іден був приголомшений тим, як американці поведуться з британцями: за їхньою зовнішньою ввічливістю приховувались виключно американські інтереси. За його словами, поки Британія «не відновить власну фінансову та економічну незалежність, це, безсумнівно, буде продовжуватись» [23, р. 133]. На думку американського держсекретаря результати теж були не дуже райдужними. «У плані остаточної угоди мало що було досягнуто», – писав він. Вдалось підштовхнути британців ближче до Західної Німеччини, але «більшою мірою час був витрачений на те, щоб проникнути в думки один одного», – підвів такий підсумок Д. Ачесон [1, р. 596].

Лютий 1952 р. позначився кризою в НАТО. Неоднозначне ставлення французів до ФРН («потенційний союзник чи ворог?») загостило франко-західнонімецькі відносини. В пам'яті французів поразка у червні 1940 року залишилась, за словами Ф. Міттерана, «одним із самих чорних моментів» в історії Франції, і ніхто з її політиків не бажав його повторення [19, р. 111]. Громадська думка в Британії теж залишалась недружньою щодо німців. Криза співпала з передчасною смертю короля Великобританії Георга VI, і державний секретар Д. Ачесон прибув у Лондон. Свою бесіду з міністром закордонних справ А. Іденом, яка торкалась питання ремілітаризації ФРН, державний секретар оцінив як «дружню, але різку» [1, р. 610]. Невдовзі до них приєднався французький міністр закордонних справ Р. Шуман. Він разом з А. Іденом, на відміну від державного секретаря, виступив проти ремілітаризації «Боннської республіки». «Я категорично заперечував», –

згадував Д. Ачесон [1, р. 612]. Зрештою, 26 травня 1952 р. США, Великобританія, Франція і ФРН підписали у Бонні угоди, які, по суті, відкривали Західній Німеччині шлях до озброєння в межах Північноатлантичного альянсу [1, р. 646–647, 675].

А восени того ж року Г. Макміллан підвів певний підсумок еволюції американо-британських відносин. На його думку ситуація що склалась була не на користь Великобританії. Тим більше це було очевидним у порівнянні з ситуацією у 1945 році. «Тоді ми були на рівних, шановним союзником, – писав Макміллан. – ...Тепер американці ставляться до нас із сумішшю заступницької жалості та зневаги» [23, р. 186–188]. Між країнами посилювались торговельно-економічні протиріччя. США в своїх інтересах підривали політичний та економічний вплив Британії у світі. Її критикували за «британську впертість у чіплянні за залишки імперії» [1, р. 567]. І Макміллан ставив питання: а чи були американці, будучи здатними на дуже вузькі погляди, англосаксонським народом? [23, р. 187]

Зі свого боку, Великобританія поступалась Сполученим Штатам не в останню чергу через неефективність консервативного уряду і особисто прем'єр-міністра Черчилля. Це зазначив і обраний президент Д. Ейзенхауер. «Як би я не любив Уїнстона, – писав він у щоденнику 6 січня 1953 р., – і як би я не захоплювався ним за його минулі досягнення та лідерство, я б хотів, щоб він передав керівництво британською консервативною партією більш молодим людям» [22, р. 224]. Тут варто сказати, що і сам президент Трумен вже не користувався особливою популярністю, тому й не балотувався на переобрання у 1952 році [16, р. 178–179]. Цікаво що Р. Ніксон порівнював Г. Трумена у період «крайньої непопулярності» з Л. Джонсоном «у темні дні В'єтнаму» і з собою під час «уотергейтського скандалу» [25, р. 110].

У ході президентської кампанії 1952 року Р. Ніксон балотувався на посаду віце-президента і згадував, що кандидат в президенти Д. Ейзенхауер хотів, щоб вона велась як «хрестовий похід» проти корупції адміністрації Трумена і проти «її зовнішньої політики», яка була, на їх думку, недостатньо жорсткою і в результаті «призвела до втрати Китаю, більшої частини Східної Європи і спонукала комуністів розпочати корейську війну» [25, р. 88, 110]. Оцінка була цілком у дусі «маккартизму».

Перемогу Д. Ейзенхауера на виборах у листопаді У. Черчилль розцінив як шанс для Великобританії відновити свій рівноправний статус, тому на початку січня прибув у Вашингтон для зустрічі з обраним президентом. Прем'єр-міністр вважав, що його країна і Британська Співдружність не повинні розглядатись так само, як інші країни розглядалися б Сполученими Штатами у складних американських зовнішньополітичних проблемах. «Навпаки, – писав Ейзенхауер 6 січня 1953 р., –

він щиро сподівається і має намір, щоб ці країни насолоджувалися відносинами, які, як він думає, визнають особливе місце партнерства, яке вони (британці. – *О.В.*) займали з нами під час Другої світової війни» [22, р. 222].

Висновки. У аналізований період американо-британський альянс за формою виглядав вагомим фактором міжнародних відносин і особливо в умовах «холодної війни», а лідери обох країн вважали, що спільні рішення визначають майбутнє повоєнного світу. Однак за змістом двосторонні відносини не завжди були паритетними і залишались суперечливими. По-справжньому «особливі відносини» у роки війни, у повоєнний період залишались такими з певними застереженнями. США, використовуючи економічні обставини і своє домінування, нав'язували свої пріоритети Великобританії. Об'єктивні обставини (економічна слабкість Великобританії, початок розвалу її колоніальної імперії та інші), в яких відбулась подібна метаморфоза, доповнились суб'єктивним фактором: Г. Трумен і К. Еттли, як політичні лідери, безумовно, програвали Ф.Д. Рузвельту і У. Черчиллю – неабияким лідерам воєнної пори.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Acheson D. Present at the Creation: My Years in the State Department. New York: W.W. Norton & Company, 1969. xiv, 798 p.
2. Albert C. with D. Goble. Little Giant: the life and times of Speaker Carl Albert. Norman and London: University of Oklahoma Press, 1990. x, 388 p.
3. As I Saw It / By Dean Rusk as told to Richard Rusk / Ed. by Daniel S. Papp. New York: W.W. Norton & Company, 1990. 672 p.
4. Attlee C. As It Happened. London: Sharpe Books, 2019. 221 p.
5. Barkley A.W. That Reminds Me. New York: Doubleday & Company, Inc., Garden City, 1954. 288 p.
6. Brown G. In My Way: The Political Memoirs of Lord George-Brown. London: Victor Gollancz Ltd, 1971. 299 p.
7. Callaghan J. Time and Chance. Glasgow: Collins/Fontana, 1988. 584 p.
8. Carter J. A Full Life: Reflections at Ninety. New York: Simon & Schuster, 2016. 257 p.
9. Dulles J.F. War or Peace. London: George G. Harrap & Co. Ltd, 1950. vi, 274 p.
10. Edwards O. The USA and the Cold War, 1945–63. Second edition. London: Hodder Education, 2002. vi, 170 p.
11. Field Marshal Lord Alanbrooke War Diaries. 1939–1945. London: Weidenfeld & Nicolson, 2001. lii, 763 p.
12. Ford G.R. A Time to Heal: The Autobiography. London: Redwood Burn Limited, 1979. 454 p.
13. Gordon Walker P. Political Diaries 1932–1971 / Ed. by R. Pearce. London: The Historians' Press, 1991. 335 p.
14. Healey D. The Time of My Life. London: Michael Joseph, 1989. xiv, 607 p.

15. Heath E. The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, 1999. xiv, 767 p.
16. Humphrey H.H. The Education of a Public Man: My Life and Politics / Ed. by N. Sherman. London: Weidenfeld and Nicolson, 1976. xiii, 513 p.
17. Kennan G.F. Russia, the Atom and the West. New York: Harper & Brothers Publishers, 1957. ix, 116 p.
18. Livingstone K. Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, 1989. ix, 310 p.
19. Mitterrand F., Wiesel E. Memoir in Two Voices. New York: Arcade Publishing, 1996. 177 p.
20. Thatcher M. The Downing Street Years. London: HarperCollins Publishers, 1993. xiv, 914 p.
21. The Art of The Possible: The Memoirs of Lord Butler. London: Hamish Hamilton, 1971. x, 274 p.
22. The Eisenhower Diaries / Ed. by R.H. Ferrell. New York: W.W. Norton & Company, 1981. xvii, 445 p.
23. The Macmillan Diaries: The Cabinet Years, 1950–1957 / Edited and with an Introduction by P. Catterall. London: Macmillan, 2003. xxviii, 676 p.
24. The Memoirs of General the Lord Ismay. London: Heinemann, 1960. ix, 486 p.
25. The Memoirs of Richard Nixon. London: Arrow Books, 1979. xii, 1120 p.
26. The Way the Wind Blows. An Autobiography by Lord Home. London: William Collins Sons & Co Ltd, 1976. 320 p.
27. Truman H.S. Year of Decisions 1945. Vol. 1. London: Hodder and Stoughton, 1955. xiv, 526 p.
28. Truman H.S. Years of Trial and Hope 1946–1953. Vol. 2. London: Hodder and Stoughton, 1956. x, 587 p.
29. Wilson H. Memoirs: the making of a Prime Minister 1916–1964. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, 1986. 214 p.

REFERENCES:

1. Acheson, D. (1969). Present at the Creation: My Years in the State Department. New York: W.W. Norton & Company, xiv, 798 p.
2. Albert, C. with D. Goble. (1990). Little Giant: the life and times of Speaker Carl Albert. Norman and London: University of Oklahoma Press, x, 388 p.
3. As I Saw It / By Dean Rusk as told to Richard Rusk / Ed. by Daniel S. Papp. (1990). New York: W.W. Norton & Company, 672 p.
4. Attlee, C. (2019). As It Happened. London: Sharpe Books, 221 p.
5. Barkley, A.W. (1954). That Reminds Me. New York: Doubleday & Company, Inc., Garden City, 288 p.
6. Brown, G. (1971). In My Way: The Political Memoirs of Lord George-Brown. London: Victor Gollancz Ltd, 299 p.
7. Callaghan, J. (1988). Time and Chance. Glasgow: Collins/Fontana, 584 p.
8. Carter, J. (2016). A Full Life: Reflections at Ninety. New York: Simon & Schuster, 257 p.
9. Dulles, J.F. (1950). War or Peace. London: George G. Harrap & Co. Ltd, vi, 274 p.
10. Edwards, O. (2002). The USA and the Cold War, 1945–63. Second edition. London: Hodder Education, vi, 170 p.

11. Field Marshal Lord Alanbrooke War Diaries. 1939–1945. (2001). London: Weidenfeld & Nicolson, lii, 763 p.
12. Ford, G.R. (1979). A Time to Heal: The Autobiography. London: Redwood Burn Limited, 454 p.
13. Gordon Walker, P. (1991). Political Diaries 1932–1971 / Ed. by R. Pearce. London: The Historians' Press, 335 p.
14. Healey, D. (1989). The Time of My Life. London: Michael Joseph, xiv, 607 p.
15. Heath, E. (1999). The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, xiv, 767 p.
16. Humphrey, H.H. (1976). The Education of a Public Man: My Life and Politics / Ed. by N. Sherman. London: Weidenfeld and Nicolson, xiii, 513 p.
17. Kennan, G.F. (1957). Russia, the Atom and the West. New York: Harper & Brothers Publishers, ix, 116 p.
18. Livingstone, K. (1989). Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, ix, 310 p.
19. Mitterrand, F., Wiesel, E. (1996). Memoir in Two Voices. New York: Arcade Publishing, 177 p.
20. Thatcher, M. (1993). The Downing Street Years. London: HarperCollins Publishers, xiv, 914 p.
21. The Art of The Possible: The Memoirs of Lord Butler. (1971). London: Hamish Hamilton, x, 274 p.
22. The Eisenhower Diaries / Ed. by R.H. Ferrell. (1981). New York: W.W. Norton & Company, xvii, 445 p.
23. The Macmillan Diaries: The Cabinet Years, 1950–1957 / Edited and with an Introduction by P. Catterall. (2003). London: Macmillan, xxviii, 676 p.
24. The Memoirs of General the Lord Ismay. (1960). London: Heinemann, ix, 486 p.
25. The Memoirs of Richard Nixon. (1979). London: Arrow Books, xii, 1120 p.
26. The Way the Wind Blows. An Autobiography by Lord Home. (1976). London: William Collins Sons & Co Ltd, 320 p.
27. Truman, H.S. (1955). Year of Decisions 1945. Vol. 1. London: Hodder and Stoughton, xiv, 526 p.
28. Truman, H.S. (1956). Years of Trial and Hope 1946–1953. Vol. 2. London: Hodder and Stoughton, x, 587 p.
29. Wilson, H. (1986). Memoirs: the making of a Prime Minister 1916–1964. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, 214 p.

American-British relations at the beginning of the Cold War and its sharp escalation (1945–1953)

Voytovych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor
I. I. Mechnikov Odesa National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0000-1524-9915

The article considers the American-British relations in the period of 1945–1953. The purpose of the article is to study the American-British relations at the stage of the beginning and sharp escalation of the Cold War after the end of the Second World War. At the same time, the author, through the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the following tasks: to compare the opinions of political figures on American-British relations and the results of their evolution during the specified period; to assess the policies of the two countries in the crisis situations of the Cold War. To achieve this goal and solve the tasks, the following methods were used: comparative-historical and systematic, which make it possible to objectively cover the subject of scientific development. American-British relations during the presidency of H. Truman and Prime Ministers C. Attlee and W. Churchill were quite intense. In form, the bilateral alliance appeared to be a significant factor in international relations, especially in the context of the Cold War, and the leaders of both countries believed that joint decisions would determine the future of the post-war world. However, in terms of content, bilateral relations were not always parity and remained controversial. Truly «special relations» during the war years, in the post-war period remained so with certain reservations. The United States, using economic circumstances and its dominance, imposed its priorities on Britain. Objective circumstances (economic weakness of Great Britain, the beginning of the collapse of its colonial empire, etc.), in which such a metamorphosis took place, were supplemented by a subjective factor: H. Truman and C. Attlee, as political leaders, certainly lost to F.D. Roosevelt and W. Churchill – remarkable wartime leaders.

Key words: «special relationship», strategy, strategic interest, «Cold War», foreign policy, «German question», Korean War, financial and economic problems, American-British contradictions.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025)
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025